

Pitanje religije i sekularizma među manjinama na Bliskom Istoku¹

Francis Campbell²

Poštovane dame i gospodo, zadovoljstvo je pridružiti vam se ovo popodne na godišnjoj NATO konferenciji vjerskih lidera u vojsci.

Ovo popodne zamoljen sam da govorim na temu “Pitanje religije i sekularizma među manjinama na Bliskom Istoku”. Započet ću tako što ću priznati da sam u početku bio više fokusiran na teorijski dio, ali sa brzo razvijajućim događajima u 2017. godini, odlučio sam da govorim o političkom aspektu i da dam presjek teških stvari koje su goruća tema

¹ Ovo predavanje autor je održao u Portsmouthu (Engleska) na 28. Međunarodnoj konferenciji šefova vjerskih službi u vojsci koja je realizirana u periodu od 30. 01. do 03. 02. 2017. godine. Ovaj diskurs je jedna vrsta drugačijeg pristupa od onog, muslimanima ustaljenog i uobičajenog. Profesor Campbell izražava veliku zabrinutost za mir koji je ugrožen na svakom mjestu u svijetu, i, na neki način, upire prstom u one koji su mu glavna prijetnja. Imajući u vidu provenijenciju iz koje autor dolazi kao i mjesto održavanja Konferencije, posebno je iskazana briga za kršćanske manjine na Bliskom Istoku. Iskustvo življenja i djelovanja u Pakistanu, o kojem autor ovdje također govori, interesantna je diplomatska dionica u njegovom životu. Za muslimane ovaj govor može biti važan utoliko jer otkriva drugi ugao, i to iz prve ruke, u odnosu na Bliski Istok, islam i muslimane. I ponekad informacije koje autor iznosi nisu baš ugodne za čuti i čitati, ali je vrijedno na njih skrenuti pažnju. (op. M. O.)

² Autor je dugogodišnji britanski diplomata i akademski radnik. Od 2014. godine vrši dužnost prorektora na St. Mary univerzitetu u Londonu. (op. M. O.)

i koje će vjerovatno postati još većom temom u danima koji dolaze, a to je “Šta učiniti sa Bliskim Istokom i, posebno, šta uraditi sa stanjem vjerskih manjina?”. Čini se da se ovo pitanje sada postavlja pred nas i u središte vanjskih i odbrambenih političkih razmatranja.

Predsjednik Trump potpisao je tri naredbe izvršnog karaktera prošle sedmice i jedna od njih zabranjuje građanima, dominantno muslimanskih država, ulazak u Sjedinjene Države za najmanje 90 dana. Za kršćane iz ovih država napravio je izuzetak, a američkoj vojsci dao je zadatak da iznađu strategiju za 30 dana kako da poraze ISIL.

Ovo istraživanje zahtijeva odgovore na teška pitanja. Da li je ovo samo pitanje religije? Da li ISIL ima religijsko obilježje? Zašto vjerski pluralizam na Bliskom Istoku doživljava kraj u vremenu u kojem mi živimo? Sa ovim pitanjima možemo ići i dalje, ali je ključno pitanje to kako religija funkcionira u sekularnom svijetu. Ako želimo da riješimo ovaj problem, ili još preciznije, kako da pomognemo državama Bliskog Istoka da ga sami riješe, onda moramo naći način kako da religija djeluje u sekularnom svijetu.

Kao pokušaj da otvorimo ovu temu, želim da poentiram četiri stvari. Prvo, da nešto kažem o geopolitičkim realnostima i našem kontekstu, a potom da ukažem na tri stvari: šta se dešava na Bliskom Istoku, zašto se to dešava i šta se može učiniti u vezi s tim?

Prvo – geopolitičke realnosti

Prošla, 2016. godina, u historiji će vjerovatno biti zabilježena kao godina mijenjanja političkih paradigmi. Ova, 2017. godina, jasno pokazuje da će biti još dramatičnija u tim promjenama i oscilacijama. Jedino što sada sa sigurnošću možemo reći je to da ove promjene jačaju i da ti odnosi kreiraju visok stepen političke, ekonomske, socijalne i, na koncu, diplomatske neizvjesnosti. A naš svijet ne voli neizvjesnost. On žudi za sigurnošću. Ova neizvjesnost proizvela je neke pokušaje kao moguća rješenja pitanja sigurnosti, a neki od njih će vjerovatno biti tretirani sa više kredibiliteta kao što onaj koji provodi anketu nastoji da na izborima ili referendumu predvidi rezultat.

Ali, šta se mijenja i zašto se mijenja, i gdje sebe pozicioniramo u ovim promjenama? U ovom trenutku naše historije mi smo usred velikih promjena. Šta će buduće generacije reći o našem vremenu i o našim izborima? Hoće li nas vidjeti kao bića koja su predvodila promjenu

građanske politike na Zapadu u politiku identiteta? Hoće li ovih 70 godina mira biti gledano od budućih generacija kao nešto strano u historiji savremene evropske civilizacije? I kako možemo opisati ovu promjenu svijeta koju gledamo svuda oko nas? Je li to zbog toga što postajemo sve više lokalno ograničeni, uskogrudni i izolirani? Je li to prirodno sljedeća faza; neizbježna fragmentacija multilateralizma koja je dominirala u periodu nakon Drugog svjetskog rata? Da li je ovdje u Ujedinjenom Kraljevstvu nešto drugačije – možda samo vrsta usporene postimperijalističke krize identiteta, takva da izaziva samopreispitivanje i izolacionizam? Naš svijet, i njegovi međunarodni odnosi, treba visok stepen sigurnosti u funkcioniranju. Nešto takvo kao što to danas imamo na ovoj Konferenciji, kada su ljudski odnosi naslonjeni na sigurnost u vođenju, u predvidivosti i povjerenju.

Kada se u našem svijetu promatra dramatična promjena u političkoj moći iz jedne perspektive ka drugoj, ili kada se Ugovor, koji je utemeljen na ekonomskoj i političkoj stabilnosti u posljednjim dekadama, odbija od strane većine populacije, onda stara moć sigurnosti postaje kolotečina. I u toj kolotečini mnogi od nas se pitaju šta se dešava i šta je ono što će se stvarno dogoditi. Uvjeren sam da je svaki od nas zainteresiran za promjene u proteklim mjesecima. Historičari među vama mogu pronaći paralelu sa 1848. godinom; drugi mogu vidjeti ponovno pojavljivanje surovih sila, usmjerenih na rasklapanje postratnog (Drugog svjetskog rata op. M. O.) multilateralnog poretka, i povratak u stoljeće balansiranja Velikih Sila sa njihovim sferama utjecaja. Za sociologe ili ekonomske stručnjake među vama ovo bi mogao biti period deglobalizacije hranjene reakcijom na finansijsku krizu iz 2007–08. godine. Možda možete vidjeti paralelu i sa krahom iz 1929. godine i ekonomskim posljedicama i političkom nestabilnošću u godinama poslije toga. Bilo da analiziramo našu sadašnjost kao historičari, naučnici, sociolozi, filozofi ili teolozi, morat ćemo se vratiti u realnost onoga šta nam se i zašto nam se dešava ovo oko nas.

Ukoliko samo na brzinu, geografski i tematski, pogledamo svijet bit ćemo vjerovatno još više zbunjeni. Vidimo tenzije u Južnoj Aziji između dvije nuklearne sile, Pakistana i Indije, nemire širom Bliskog Istoka, a građanski rat u Siriji vodi u najveću izbjegličku krizu od Drugog svjetskog rata i pravi veliki pritisak na susjedne zemlje Libanon, Tursku i Jordan. Arapsko proljeće se preobrazilo u Arapsku zimu u mnogim zemljama. Iran i Saudijska Arabija nastavljaju sukobe na mnogim

poljima, posebno u Jemenu. Solucija dvije države u slučaju Izraela i Palestine čini se daljom nego ikada još od 1970-ih. Zategnuti odnosi postoje također i u Istočnoj Aziji i u Južnom kineskom moru između Kine i brojnih njihovih komšija. U Latinskoj Americi, Venecuela se suočava sa veoma teškim ekonomskim i političkim problemima. I Meksiko i mnoge dijelove Centralne Amerike pustoši narko i oružani kriminal što ugrožava njihovu sposobnost u postojanju i funkcioniranju. U Africi, sjevernom i podsaharskom dijelu, mnoge države su razorene usljed političkih i ekonomskih izazova. Oni koji su inspirisani pogrešnim tumačenjem islama nastoje da destabiliziraju zemlje od Kenije do Nigerije, dok Libija još uvijek nastoji da otkrije miran i kohezivan opstanak nakon Gadafijeveg režima.

I ovo je samo dio, jer još nismo uzeli u obzir Zapad i Evropu. U Evropi se obnavljaju tenzije između Istoka i Zapada sa konfliktom u Istočnoj Ukrajini i Krimu. Južna Evropa se suočava sa jedinstvenom razinom imigracije izbjeglica koje bježe zbog političkih nemira na Bliskom Istoku i zbog siromaštva i rata u Africi. U Zapadnoj Evropi primjećujemo javljanje politike identiteta, uglavnom političke desnice, sa prenaplašenim etničkim i nacionalnim identitetom u odnosu na građanski identitet. Ujedinjeno Kraljevstvo je glasalo za izlazak iz Evropske Unije, a pred Francuskom su slični pozivi koji su došli od jednog od glavnih predsjedničkih kandidata koncem prošle godine. Preko okeana, Sjedinjene Države imaju novog predsjednika koji je uzdrmao politički establišment. Kao kandidat, on je postavio upitnim zajedničke odbrambene aspekte NATO saveznica i odbio TPP trgovinski dogovor sa pacifičkim azijskim nacijama. On također insistira da Meksiko plati izgradnju zida na njihovoj granici sa Sjedinjenim Državama.

Nažalost, i naši razgovori o geopolitičkim stvarima kod kuće veoma su šturi. Pitam se šta će historičari za mnogo godina učiniti sa dva referenduma koje je Ujedinjeno Kraljevstvo imalo; jedan o škotskoj nezavisnosti iz 2014. godine, i drugi, glasanje za članstvo (ostanak) u Evropskoj Uniji, prošlog ljeta. Dva referenduma pitala su nas kao društvo o našim unutrašnjim i spoljašnjim vezama i postavili pitanje "ko smo mi"? Obje odluke ponudile su biračima zajedničku historiju naroda i država nadilazeći tako uski nacionalizam i sarađujući zajedno za šire mogućnosti ne samo u ekonomskim stvarima. Tijesno smo izabrali jedan a odbili drugi.

Na geopolitičkoj ravni također imamo tematska pitanja. Baš u trenutku kada je svijet postigao razumljiv dogovor o klimatskim promjenama u nedavnim pariškim razgovorima, novi američki predsjednik iznio je svoje neslaganje. Na ekonomskom frontu, tu je nova zapitanost za otvoreni multilateralni trgovinski sistem koji je stasavao nakon Drugog svjetskog rata. Mnogi se pitaju koja je korist od globalizacije i trgovine ukoliko oni koji su izgubili dobiju glas od svojih uglednih društava. Kumuliranje bogatstva u razvijenom svijetu usmjereno je ka daljnjem bogaćenju male elite u odnosu na one koji se sada nazivaju JAMS, "koji samo preživljavaju", a koji u ukupnom procentu rastu svake godine. I k tome, tu su i tenzije između zajednica koje mirni građanski identitet mijenjaju za više tradicionalni i time ponovno oživljavajući etnički i religijski identitet. Ali, to je nešto čemu ćemo se kasnije još vratiti.

Sada, kada ste čuli sve ovo, pretpostavljam da mislite da sam dobre stvari ostavio za kraj. Svjestan sam da nas ovi problemi i pitanja uznemiruju u ovom geopolitičkom prostoru. Ali, postoje i neke dobre vijesti koje treba da nas raduju. Pregovaramo za mir u Kolumbiji. Unatoč nedavnim smetnjama sa referendumom, obje strane traže da se dogovor ojača. U Kubi također, odnosi između Sjedinjenih Država i kubanske vlade počinju da otopljavaju. Hajmo se nadati da je važan trenutak za ove odnose otpočeo sa predsjednikom Obamom i da će biti nastavljeni sa predsjednikom Trumpom. I u širem kontekstu savremene historije, Evropska Unija primila je bivše zemlje Varšavskog pakta u svoju zajednicu na miran i stabilan način. Sukob u Bosni i na Kosovu je završen. Dakle, postoje dobre stvari među izazovima i to je veoma važno znati.

No, nije nevažno katalogizirati neke od sadašnjih izazova koji salijeću geopolitički prostor. I htio sam to uraditi iz jednog primarnog razloga. Prije nego se fokusiramo na Bliski Istok i religijske manjine, želim samo da ukažem na izazove sa kojima se suočavaju ministri vanjskih poslova u ovom vremenu. Svaki od njih suočen je sa popustljivošću u nekim problemima da bi tamo, gdje treba, fokusirali svoju pažnju. Ovo je postalo tako očito sa novim timom u Vašingtonu koji se hrve sa pitanjima o Istočnoj Evropi, Zapadnoj Evropi, Meksiku, Centralnoj Americi, Južnoj Americi, Centralnoj Africi, na Južnom kineskom moru, Sjevernoj Africi i Bliskom Istoku. Rješavajući sve ovo, postaje rizično za više introspektivnu Evropu koja je usredsređena na svoja unutarnja pitanja kao što je kohezija i ekonomska jednakost.

U ovakvoj geopolitičkoj pozadini i realnosti napraviti ćemo pregled religijskog progona na Bliskom Istoku.

Šta se to dešava?

Kao mnogi od vas, s užasom i očajem pratio sam nedavna dešavanja na Bliskom Istoku. Bio sam toliko ozlojeđen da sam 2014. godine, netom što sam prihvatio moju ulogu na St. Mary, odlučio da moram nešto reći u javnosti o tome šta je ISIL radio na početku ljeta 2014. godine. Osjećao sam u to vrijeme da je Zapad morao puno više uraditi kako bi odbranio zajednice koje su bile uništavane od strane tzv. Islamske države. To se dešavalo sa Irakom gotovo do kraja 2016. godine, kada će početi oslobađanje Mosula. Tokom ovih dana gledamo skrnavljenje svetih mjesta u Mosulu i mjestima u okruženju, gdje crkve i džamije, koje su tu stajale stotinama godina, bivaju uništene samo zato što su oni odlučili da bude drugačije.

Imajući u vidu sve nemire u bliskoistočnom regionu, nije lahko dati potpun presjek trenutnog stanja religijskih manjina ili kršćanskih zajednica u tom području. Države kao što su Libanon i Sirija nisu provele službeni popis još od vremena francuskog mandata. U Libanonu, oficijelne statistike procjenjuju da je kršćana oko 40% od ukupne populacije, ali mnogi smatraju da ih je u stvarnosti znatno manje zbog emigracija. Kakogod, Libanon je ostala država sa najraznovrsnijom religijskom populacijom u regionu. Broj kršćana u Siriji nastoji se uštimati na nešto više od 10%, a u Egiptu je njihov broj oko 8%. Više od 40% kršćana je napustilo Siriju nakon što je otpočeo građanski rat šest godina ranije. Na drugim mjestima u regionu, kršćanske zajednice su više podijeljene i predstavljaju mali dio populacije. Na koncu, broj kršćana u ukupnom broju stanovništva na Bliskom Istoku smanjen je sa 14% u 1910. godini na 4% danas. Nije pretjerivanje ako kažemo da je preživljavanje kršćanstva na Bliskom Istoku u opasnosti i da možemo vidjeti njegovo izumiranje u vremenu jedne generacije.

Kada pogledamo Bliski Istok sada, vidimo region koji je iscijepan sektaštvom, religijskim i etničkim svađama. Vidimo sukobe između sunija i šiija u Iraku, Jemenu, Bahreinu i tenzije između Irana i Saudijske Arabije koje se odvijaju u cijelom regionu.

Zašto se to dešava?

Faktori koji doprinose napetosti su kompleksni, neki su odskora a neki stotinama godina stari. Za neke je početna tačka bila Revolucija u Iranu 1979. godine, koja je pokrenula niz događaja koji su utjecali na Bliski Istok skoro četiri prošle dekade. Za druge, izvor nije u Bliskom Istoku već u Sovjetskoj invaziji na Afganistan i upotreba islama da se sukobi sa Sovjetskom imperijom sa posljedicama na Zaljev, Iran itd. A za neke je opet invazija na Irak 2003. godine vrijeme kada su nemiri krenuli.

No, bez obzira na početnu tačku i mjesto, da li je to Iran ili Afganistan, da li je to 2003. ili 1979. godina postoji dublje obrazloženje zašto nemiri postoje.

Mnoge države u regiji pokušale su održati svoj status koristeći religijske identitete kao način učvršćivanja nacije kroz ekonomske, političke ili socijalne izazove koji su se pojavljivali. Naprimjer, u pozadini konflikta u Afganistanu, vehabizam u sunnijskom islamu našao je uporište izvan granica Saudijske Arabije i umnogome odmijenio više tradicionalni sufijfski islam. U Iranu je, zbog zapadne podrške šahovom režimu, opozicija bila potisnuta u okvire religijskih zajednica. Pritisak zbog reforme i želja za promjenom postali su pomiješani sa pritiskom koji je posebno dolazio iz šiitske perspektive.

Širom Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike, sekularni arapski režimi pokazali su put onima koji su se više pouzdali na etničke i religijske identitete. Kraj Hladnog rata imao je za posljedicu dramatične promjene i smrt starog arapskog sekularnog i socijalnog narativa, koji je često imao utjecaj u nekim zemljama. To je rezultiralo novim naporima da se pronađe način da država opstane u zajedništvu. Politički islam pojavio se kao prihvatljiva alternativa za one koji su težili kohezivnom narativu kako bi zadržali utjecaj na kulturalno različitom teritoriju. Režimske vlade opstale su, nerijetko zahvaljujući Zapadnoj podršci, a koje su zauzvrat vodile ka razvoju uskih i često sektaških nacionalnih identiteta.

U nekim državama u kojima su postavljeni nezavisni sekularni zakoni i usmjerenja, religijski identitet postao je dominantni identifikator u zemlji i cijena za više inkluzivni građanski identitet. Kao posljedica tome, u mnogim državama nacionalni identiteti nisu uspjeli poprimiti inkluzivni i reprezentativni karakter. Ostaje pitanje

kako očuvati razvoj zdravog i snažnog društva. Umjesto toga, država i društvo postali su često pomiješani i paralizovani usljed odsutnosti građanskog udjela, koji je ostao pocijepan zbog religijskih i kulturalnih podjela. Binarni identiteti zadržani su na malom prostoru sa simpatijom i složenošću.

U takvom svijetu gdje religija završava kao državni identifikator, ona postaje manje skup vjerovanja u Boga i način življenja, a više kao nešto što je instrumentalizirano za političke i ovozemalske stvari. U tom kontekstu, trenuci socijalnog nemira mogu biti sredstva za podjelu društva prije nego za slobodu. Naprimjer, u početku su mnogi na Zapadu pozdravili Arapsko proljeće, kao popularni ustanak koji je trebao biti glasnik nove ere demokratske vlasti. Svoj podsticaj imao je i u Obaminom govoru u Kairu. Mnogi su u to vrijeme mislili da su Sjedinjene Države riješile alžirsku zagonetku koja je opsjedala ovu zemlju još od 1990-te kada je izgledalo da će islamisti uzeti izbore. Iz ovog je proizašlo pitanje da li će ovakvim partijama biti dozvoljeno da preuzmu kontrolu nad demokratskom zemljom i da se rizikuju s njenim rastakanjem. Zato su u mnogim dijelovima Bliskog Istoka uspješne Zapadne vlade podržale snažne političke lidere koji često prigovaraju da bivaju sputavani strujanjem popularnih islamskih pokreta. Egipat u tome može danas biti primjer.

Arapsko proljeće nije bilo samo pokret za veću demokratiju. To je zapravo bilo više komplicirani društveni pokret koji je također sadržavao mnoge nedemokratske elemente. To nije bilo binarno. Mnoge manjine, neki muslimani i mnogi kršćani, bili su zatečeni usred ove značajne promjene. Ranjiva i promjenljiva patnja u binarnim situacijama. Želja grupa kao što je ISIL je da iskorijene razliku u islamu i(li) da iskorijene druge vjere i kulture.

Ali, zašto se baš sad ovo odvija? U velikom dijelu to se svodi na slabost drugih formi identiteta i instrumentalizaciju religije ili vjere za ovozemne stvari. To se svodi na odsutnost šireg društva ili njihovo stapanje sa državom i zato nema prostora za složenost već samo za binarne mogućnosti. U posljednim stoljećima, na Zapadu i u različitim područjima na Bliskom Istoku, kao i u nekim drugim civilizacijama, mi upravljamo građenjem društava koja nisu binarna. Trenutno za naša društva možemo kazati da svi mi činimo dio složenog sistema identiteta koji uključuje društvenu, nacionalnu, etničku, kulturnu, religijsku i ekonomsku dimenziju, a lista može još više rasti. U takvom okruženju

gdje su društvo i religija odvojeni i imaju jasne uloge, identiteti nam više kazuju o nama a malo o drugima.

Identiteti u društvu pomažu drugima da usmjeravaju našu složenost. Oni daju okvirne preporuke u kojima se široko krećemo. Neke od identiteta možemo da biramo, a sa drugima se rađamo. Nekima dajemo veću važnost dok druge potiskujemo. Ali sve vrijeme naši identiteti su naši putevi koji nam pomažu da se integriramo, kažemo nešto o sebi i o tome da želimo biti primijećeni. Stoga, suprotno od onoga kako se često predstavlja da su naši identiteti na neki način naši vlastiti iskazi različitosti (a oni to također jesu) koji nas razdvajaju, oni su temeljno pomoć ljudima kako da razumiju složenost i da kažu nešto općenito o tome ko smo i za što se zalažemo. Identiteti su tako u isto vrijeme individualni, ali i naša potreba da budemo u zajednicama i budemo međuzavisni. Pa čak i u izrazu “ja”, radi se o “mi” kojem pripadamo. To je ustvari odgovarajući balans između nas kao individua i nas kao zajednice. Čak i u izrazu naše neovisnosti i identiteta mi vidimo njegove zdrave granice zato što se u tom spoju jedinstvenih ljudskih identiteta rađaju, njeguju i obogaćuju civilizacije a cvjetaju zajednice.

No, za prošlih 40 ili više godina nešto se dešava na Bliskom Istoku a na što se gleda tako što su cvjetajući jedinstveni ljudski identiteti i zajednice potkopavani i zamjenjivani sa uskim i binarnim formama identiteta. U takvom okviru, prvi koji trpe u binarnim strukturama su oni koji se lahko ne uklapaju u čiste i uske kategorije, a to su manjine. U svom prvobitnom tekstu 1983. godine, “Izmišljene zajednice”, Benedikt Anderson raspravlja o tome da su nacije i nacionalizmi relativno skorašnji konstrukti koji su procurili u upotrebu zato što oni odgovaraju na potrebu u vremenu kada širenje imperija ujedinjuju ljudsku interakciju, kao npr., crkvu koja je fragmentirana. Stoga, o čemu mi razmišljamo, da li je to sada ponovno oživljavanje religijskog identiteta ili nacionalizama na Bliskom Istoku? Je li to ekonomski disbalans? Ili ravnoteža između regiona i Zapada i rast Istoka? Zašto religija postaje sredstvo onima koji žele prizemne političke ciljeve? Ovo ponovno oživljavanje religijskog nacionalizma može biti uveliko usmjeravano iskustvom onemoćenja kao snaženja.

Ovaj region osjeća se zapostavljenim i bez razvoja, te zato suočavanje sa vanjskim i unutrašnjim izazovima može biti snaga iznutra i suočavanje sa krizama povjerenja. Duboka živuća pitanja o mjestu u svijetu vezana su za unutrašnja pitanja o kohezivnosti društva i rizici o

fragmentiranosti mogu dominirati unutrašnjom politikom na Bliskom Istoku ali mogu i unaprijediti samopreispitivanje koje može voditi do fundamentalnih pitanja o identitetu i pripadanju.

Šta se može ili šta treba učiniti?

Zašto gledamo u širi geopolitički horizont? Rekli smo nešto o problemima na Bliskom Istoku i zašto se oni javljaju. Ali, šta može da se učini? Neki glasovi na Zapadu prizivaju instrumente sile, od kojih je vojna intervencija najmoćnija, da budu korišteni na Bliskom Istoku kako bi se pomoglo opkoljenim zajednicama. Vojne snage nekada moraju da budu korištene kako bi se održao mir i branila pravda. No, da li je to dugoročno efikasno u zaštiti manjina? To zavisi od toga da li vanjske ili unutarne snage interveniraju.

Ne vjerujem da Zapad ili bilo ko drugi zbog toga može tjerati države na Bliskom Istoku da zaštite svoje manjinsko stanovništvo ukoliko one same to ne žele. Podsticaj mora doći iznutra. On naravno može biti ohrabren savjetom i pomoći izvana, ali napor mora biti lokalni. Ako se radi o snažnom pritisku izvana, onda se izlažete riziku ulaganja napora koji bi bio prevelik za bilo koju zemlju koja se toga prihvati, a izlaz iz svega bi bio i više nego nesiguran. Takav rizik bi mogle biti slike sa Sjevernog Kosova u kojima bi NATO snage branile srpske crkve i manastire i to bi se moglo ponavljati kroz cijeli region. Nadalje, pomoć izvana nije uvijek dobrodošla ni za lokalne manjinske zajednice jer jača ekstremni narativ da su manjinske grupe zapadni ogranci, zaostavština iz kolonijalnog vremena koja nema pravo na postojanje. Svakako, takav narativ je pogrešan jer su te zajednice starije od Zapada i njihovo porijeklo se veže za najranije periode ljudske civilizacije. Živeći u muslimanskoj zemlji tri godine, kada sam bio zamjenik Visokog povjerenika u Pakistanu, znam kako poruke izvana mogu biti pogrešno čitane i kako glasovi izvana mogu naići na odbojnost, čak i među manjinskim grupama. Često je postojao razlog da se intervenira, ali srednjoročno i dugoročno to bi prouzrokovalo više problema nego što bi ih riješilo.

Neki drugi glasovi na Zapadu pozivaju da sloboda i podrška budu uvjetovani. Kao neka vrsta reciprociteta. Drugim riječima kazano, sloboda za manjinske grupe na Zapadu treba biti uzvraćena slobodom za manjinske grupe na Bliskom Istoku. Takvi glasovi zbunjuju i odaju nivo ignorancije u našim vlastitim društvima i državama. Prava u zapadnoj

tradiciji nisu uvjetovana ponašanjem drugih. Ona zavise od naše odgovornosti kao građana bez obzira na naše karakteristike. I još, napori da se pomoć uslovljava takozvanom religijskom slobodom je kao uzvraćanje vatre koja vodi daljoj ozlojeđenosti i otuđenju.

U nekim situacijama, kao što je suprotstavljanje ISIL-u koje zahtijeva upotrebu oružane sile, bit će bolje za lokalne snage da to same učine nego da zapadne sile budu direktno involvirane. Vojna akcija imat će svoju ulogu i funkciju, ali to neće biti odgovor na problem zato što je protjerivanje vjerskih manjina na Bliskom Istoku najdublji kulturološki problem koji postoji, naročito u mjestima koja su pod kontrolom ISIL-a. Na kraju 2016. godine hor glasova, uključujući i glas nadbiskupa Bashar Wardusa Kaldejske katoličke nadbiskupije i Erbil i Carl Andersona sa Vitezova Kolumbusa (*The Knights of Columbus*), upozorili su da bi kršćanstvo moglo biti iskorijenjeno iz Iraka čak i ako se ISIL savlada. Oni su pozvali zapadne lidere da ne zaborave svoj zavjet i poručili im da “insistiraju da dvoredni sistem prava, koji od kršćana i drugih vjerskih grupa koje ne čine većinu proizvodi drugoklasne građane, bude zaustavljen ukoliko doista želimo da osiguramo da se takav genocid nikad više ne dogodi u ovoj regiji”.

Problem religijskog progona i diskriminacije je duboko ukorijenjen i nije ograničen na jednu vrstu radikalnog političkog islama, niti su samo kršćani žrtve. Druge manjine i denominacije su također meta, uključujući i sam islam. To znači da rješenje mora biti organsko. Ono će biti dugoročno ali će na kraju donijeti pravo proljeće zajednicama gdje postoje ovi problemi. No, to ne znači da mi na Zapadu nećemo posredovati u ovom procesu. Ne smijemo biti gledaoci čekajući vjetar koji će promijeniti smjer. Moramo pomoći tako što ćemo nastojati na vrijeme utjecati. Najbolji način da to učinimo je vođenje dijaloga, a priroda tog dijaloga je veoma važna. Sredstva koja su nam na raspolaganju mogu nam pomoći u tome. Jedan takav mehanizam, koji sam koristim, jeste grupa *Forward Thinking (Dalekovido promišljanje)*, čiji sam upravitelj. Taj mehanizam u djelovanju sa političkim partijama u mnogim dominantno muslimanskim zemljama pomaže da razmišljamo o konceptu islamske demokratije, pluralizma i religijske slobode. Ohrabrujemo razmjenu mišljenja i razgovaramo o našim putevima kako da se različite religijske tradicije na Zapadu kreću od netolerancije ka toleranciji i prihvatanju drugog. Podržavamo ovakva okupljanja i dovodimo grupe sa obje strane podijeljene sjeverne granice na jedno mjesto da razgovaraju

o miru. Grupe, dakle, koje su samo generaciju ranije ubijale jedna drugu samo zbog pomiješanosti političkog i religijskog identiteta. Ovo činimo u *Forward Thinkingu* zato što vjerujemo da ako podupiremo lokalna rješenja u regionu onda ćemo vrlo vjerovatno utanačiti stvar i pažljivo ohrabriti potrebno rješenje. Moramo izbjeći grupno razmišljanje, blokove ljudi ili uniformirane grupe. Dok slušamo muslimanski svijet, moramo misliti o tome kako reagirati ukoliko čujemo nekoga da primjenjuje takvu generalizaciju na "kršćanski svijet". Sjećam se da me je u Pakistanu neko pitao zašto Papa nije izopćio propovjednika sa Floride koji je palio Kur'an. Šta sam mu mogao reći? Ne znam kako su Trumpovi izborni slogani interpretirani u mnogim muslimanskim zemljama, ali ne vidim kako mogu pomoći dijalog i(li) graditi zajednicu. Stoga, kada promatramo islam na Bliskom Istoku, svaka stvar se podjednako čini kompleksnom pa i kršćanstvo i zato trebamo izbjeći partikularnost ili pristupe koje vode jednoobraznosti.

Mogu i dalje testirati vašu strpljivost s ovim pristupom, pa, i unatoč ovoj okrutnosti koju vidimo na Bliskom Istoku i vremenskoj ograničenosti koja nas pritišće da reagiramo, snažno vjerujem da će najbolja zaštita za manjinske zajednice na Bliskom Istoku biti pružena organskim rješenjima prilagođenim svakoj od njih na poseban način. Različite vjere postoje u ovom regionu hiljadama godina i to mogu činiti i dalje, ali to zahtijeva jedan novi okvir kako bi se zamijenile uske ideologije iz skorije prošlosti.

Kao što sam ranije kazao, stari sekularni režimi uglavnom nude put za novu formu političkih identiteta. Pluralizam nažalost nije shvaćen u ovom novom binarnom kontekstu. Izbor je viđen kao ili protjerivanje islama ili dopuštanje njegove dominacije. Tvrdim da rješenje mora poticati islam da ima formativno mjesto u društvu, ali odvojeno od države i društva. Sada bi neki mogli reći da branim judeo-kršćanski konstrukt koji je svojstven Zapadu. Ne vjerujem da je on ekskluzivan za Zapad, unatoč njihovom pojedinačnom kontekstualnom porijeklu.

Baronica Sayeeda Warsi, bivša zamjenica ministra vanjskih poslova u Velikoj Britaniji i prva muslimanka u vladi Velike Britanije, snažna je predvodnica borbe za prava manjina diljem Bliskog Istoka. Uz nju, postoji još nekoliko značajnih glasova koji zastupaju pluralizam. Kada ona govori o pravima manjina u Pakistanu, ljudi slušaju. Često sam je znao čuti da kaže: "Kako da govorim u ime muslimana u Velikoj Britaniji ako se oglušim na nepravdu prema kršćanima u Pakisatnu ili u zemljama

Zaljeva?” I gradonačelnik Londona, Sadiq Khan, također je odličan primjer muslimana praktičara koji se suočava sa uskim narativom koji podržava ISIL i koji teži netolerantnoj uniformisanosti.

Dame i gospodo,

Prije nego vas napustim, ostavljam vas pred izazovom: šta možemo učiniti kako bismo pomogli Bliskom Istoku da ponovo otkrije pluranost koja dopušta da mnoštvo identiteta postoji i da se razvija u zemljama i društvima? To je mjesto gdje religija svakako može pomoći u usmjerenju sekularnog svijeta. A religiji moramo pomoći da iznova otkrije vlastitu mogućnost susreta sa kompleksnošću različitosti u svijetu, a što je ona s uspjehom činila stotinama godina. To znači i pomaganje društvu kako da se suoči sa pitanjem uloge vjere koju ona ima ili bi trebala imati u društvu. Taj izbor na Bliskom Istoku često se svodi na to da to budu vjerske zemlje ili predominantno sekularne, a na Zapad se najčešće gleda kao na nekog ko zastupa ovo drugo, što znamo da nije baš tako. Možemo, ukoliko želimo, susresti se sa onima na Bliskom Istoku, bilo sa vjerskim grupama ili političkim partijama, i pomoći im da prouče mnoge mogućnosti kako da integriraju vjeru u javnom prostoru. Također, možemo podijeliti naša pozitivna i negativna iskustva integracije, a Bog zna da ovom ostrvu (Velikoj Britaniji, op. M. O.) ne nedostaju takvi primjeri kroz stoljeća.

Širom Zapada, a to možemo objasniti, nema uniformisanosti u pogledima kada je riječ o poziciji vjere u društvu. Francuska revolucija, 1789. godine, i pojava snažne i dominirajuće države koja nagrizala društvo, nije priča Velike Britanije i Irske. Rasterećivanjem od razlika između prosvijećenih tradicija može pomoći da imamo okvir u kojem stanovnici na Bliskom Istoku ne moraju birati između ili-ili nego da imaju obje opcije. Pokazivanjem da Prosvjetiteljstvo iz 1789. godine nije isto što i iz 1776. godine, vjeri može omogućiti dobru poziciju u društvu ali da ona ne bude temeljno obilježje identiteta države. Na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi je uglavnom prisutna tradicija francuskog prosvjetiteljstva ili utjecaj marksizma (čija je uloga smanjenje i dokidanje utjecaja religije), koji je bio norma, i kao religija, uz političku opoziciju koja je gušena, postao je sredstvo otpora.

Zemlje na Bliskom Istoku suočene su sa nizom političkih izbora, koji nam, opet, nešto govore o društvu kojeg žele da grade i ulozi zemlje u pogledu ophođenja sa razlikama tih društava (i pravu da se bude

drugačiji). Kako će manjiske vjerske zajednice biti tretirane bit će lakmus test za primjenu sloboda u društvima i pozicije pojedinca naspram države. Bez kritičkog pristupa vjerske zajednice zemalja Bliskog Istoka naći će se u problemu da podrže nastavak demokratskih procesa, a alternativne perspektive bit će sužene. Bez prisustva manjinskih glasova i grupa, zemljama Bliskog Istoka nedostajat će istinska pluralnost potrebna za demokratičnost u djelovanju što će imati implikacije za njihovu stabilnost.

Kako bismo pomogli manjinske grupe na Bliskom Istoku moramo proširiti naš horizont i pomoći onima koji nastoje promišljati o novom društvu. Moramo ohrabriti pluralistički pristup na dio zemalja Bliskog Istoka i omogućiti različitost prije nego partikularni pristup. Takav pluralni pristup mogao bi biti otvoren za veću participaciju religijskih grupa i drugih organizacija te omogućiti izbjegavanje diktatorskih tendencija. Istinski pluralno društvo bi također moglo biti odlikovano tako što bi država vodila napretku šireg društva. Moramo pokrenuti reforme na Bliskom Istoku i misliti o uspješnim modernim zemljama, na razmjenu ideja o ulozi države u islamu u kršćanstvu, i braniti pogled na državu kao na nešto što nudi mogućnost dobrog života za svoje građane bez definiranja takvog života za svakog pojedinog građanina ili crpljenja resursa od tih građana bez predstave i adekvatnih provjera o njihovoj ravnoteži, ili, štaviše, nametati uniformna vjerovanja stanovništvu.

Država treba da hrabri ono što Tocqueville (Alexis de Tocqueville, umro 1859. g., francuski mislilac političke domene, op. M. O.) naziva asocijacije koje posreduju, a posreduju između naroda i države, i koje grade prostor za činjenje dobra i za moralni život. U takvom prostoru i kontekstu potrebno je da se nađe i prostor za vjeru. U tom značenju, pluralizam nije samo toleriranje manjina, nego i razmjena vrijednosti u oba smjera. To nije relativizam, već poštivanje identiteta. Ova definicija pluralizma omogućila bi, čak i ohrabrila, manjine i religijske grupe da aktivno participiraju i budu vezane za društvo kako kao pojedinci tako i kroz organizacije, doprinoseći zajedničkom dobru. U drugu ruku, pluralizam nije anarhija. Pluralno društvo ne stremi da čini što smo upravo rekli, da gradi ili upravlja društvom koje bi bilo pluralno kao cilj sam po sebi. Cilj pluralnog društva podrazumijeva uspostavu minimalnih standarda. Historija čovječanstva nam može reći kako da usmjerimo ili uspostavimo ove minimume standarda i postignemo

potrebnu ravnotežu između pojedinaca, zajednica i država imajući u vidu i historijske presedane.

Doista je neizvjesno hoće li granice između država, zajednica i pojedinaca biti definitivno riješene na Bliskom Istoku ili bilo gdje drugo. To uvijek stoji u magli i predstavlja izazov življenja u zajednici, praveći balans između interesa, prava i obaveza. Zato pluralizam podupire visok stepen kohezije u društvu koji državi daje mogućnost da funkcioniра.

Jürgen Habermas, doajen Frankfurtske škole, kaže: "Liberalne socijalne strukture ostat će ovisne o solidarnosti njihovih stanovnika. Ako sekularizacija društva 'sleti sa tračnica', svi izvori solidarnosti bi mogli presušiti. To bi značajno moglo oslabiti vezu sa demokratijom i iscrpiti takvu vrstu solidarnosti kakvu demokratska zemlja treba, a što je neostvarivo bez zakona. To bi također moglo voditi tome da se napredno stanovništvo, i mirno i slobodno društvo, transformira u izolirano nomadsko djelovanje bazirano na sebičnim interesima, u ljude koji svoja lična prava koriste samo kao oružje protiv drugih ljudi."³ Jednako ovome, rješenje nije u teokratiji koja prijeti jasnoj distinkciji između društva i države i koja kreira izrazitu jednoobraznost. Jedna vodi u gušenje solidarnosti a druga suzbijanju pluralnosti i konačnoj prijetnji društvenoj solidarnosti.

Dva izbora, koja su se sada pojavila kao binarne mogućnosti za zemlje Bliskog Istoka, sekularni režimi naspram teokratskih, rašireni su u cijelom svijetu. Joseph Ratzinger je rekao da rješenje mora biti određeni okvir zdrave sekularnosti koja u primjeni treba da omogući da društvo bude građeno na različitim tradicijama, kulturama i religijama i njihovoj mirnoj koegzistenciji. Kao signal onima koji zastupaju rezolutnu marginalizaciju religije, on je rekao: "Potpuno odvajanje javnog života od svih vrijednosti tradicija, znači ukrcati se i krenuti zatvorenim, bezizlaznim putem."⁴

Na kraju, dame i gospodo, podsjećam da sam htio nešto kazati o geopolitičkoj situaciji u kojoj smo se našli na kraju 2016. godine, a potom sa tim kompleksnim background-om pogledati na Bliski Istok i na stanje manjina, posebno onih religijskih. Žao mi je što nisam mogao

³ Jürgen Habermas, citirano u "Habermas and Ratzinger 'Dialectics of Secularisation'", Ignatius Press, San Francisco, 2006., str. 35.

⁴ Papa Benedict XVI, poruka novom ambasadoru San Marina, 13. novembra 2008. godine.

ponuditi snažnije i brže rješenje problema kako da se zaštite manjine. No, ono jednostavno nije samo jedno. Problem može definitivno biti riješen postepenim i odmjerenim razgovorom i pružanjem pomoći. Snažno vjerujem da iskustvo i mudrost mnogih u ovoj sali, predstavljajući vjerske zajednice koje nisu baš uvijek bile predane traženju dogovora, dijaloga i povjerenja kroz stoljeća, može biti izuzetno korisno u pomaganju drugima da brže prevazilaze važne etape u izgradnji povjerenja i vođenju novih, kohezivnih i pluralnih društava u kojima se vjera ne marginalizira, već zdušno prihvata. Također, vjerujem da postoje još neki hitni i urgentni zadaci za koje ste itekako kvalificirani da ih preuzmete a koji drugima mogu biti od pomoći u prevazilaženju binarnih ograničenja.

Zahvaljujem vam na strpljenju.

Sa dozvolom autora preveo: Muhamed Okić